

dr Przemysław Paweł Grzybowski
Zakład Pedagogiki Ogólnej i Porównawczej
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
ul.Chodkiewicza 30
85-064 Bydgoszcz
tel. 52 341 92 46

Opinia do wniosku Stowarzyszenia Europa-Demokracja-Esperanto o wpis języka esperanto jako nośnika kultury esperanckiej na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona na potrzeby Departamentu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Język esperanto wpisuje się w wielowiekową tradycję projektów języka międzynarodowego i uniwersalnego, do których twórców należeli między innymi: Francis Bacon, Claudius Galenus, Józef Hoene-Wroński, Kartezjusz, Ramon Lullo, Thomas Morus, Izaak Newton, Nostradamus, Johann Martin Schleyer, Jean-François Sudre, czy Emanuel Swedenborg. Tylko od XVIII wieku opracowano około 600 takich projektów, o różnym przeznaczeniu, ideologii oraz stopniu zaawansowania koncepcyjnego, a w związku z tym także możliwościach wykorzystania.¹ Spośród nich tylko język esperanto zyskał powszechną akceptację, przetrwał próbę czasu, a osoby nim posługujące się stworzyły wewnętrznie zróżnicowany, bogaty pod względem treści i powszechny w zasięgu ruch społeczny, którego członków i miłośników można liczyć od momentu powstania języka w milionach - podobnie jak ich wytwory kultury materialnej i niematerialnej. Zdaniem Zenona Klemensiewicza, pośród wszystkich innych koncepcji tego rodzaju esperanto stanowi „(...) *zdobycz najbardziej udaną i najpowszechniej stosowaną. Samej potrzeby takiego międzynarodowego środka porozumienia dowodzi już to, że w różnych zakresach różne języki narodowe, żywe i martwe, w pewnych epokach pełnią tę właśnie funkcję. Ale wolno mniemać, że zadaniu temu sprosta język sztuczny ze względu na to, że można go uczynić maksymalnie łatwym, a dzięki temu także najzdawniejszym do masowego użycia. Nie drażni też taki sztuczny twór niczyich ambicji narodowościowych.*”²

W przypadku uczestników ruchu esperanckiego, a także osób korzystających z powstających w jego ramach dóbr kultury materialnej i niematerialnej, można mówić o osiągnięciu celów spo-

---

¹ Patrz: P.Burney: *Les langues internationales*. Presses Universitaires de France, Paris 1962, s.20-23; M.Jurkowski: *Od wieży Babel do języka kosmitów*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Białystok 1986, s.8-45; J.Muszyński: *Zarys historii języków międzynarodowych a językoznawstwo*. b.w., Łódź 1947; M.Pei: *One language for the world*. Biblo & Tannen, New York 1958.

² Z.Klemensiewicz: *Przedmowa*. [w:] M.Sygnarski: *Podręcznik języka esperanto*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1963, s.9.

lecznych w skali makro (np. zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak i wspólnot lokalnych, regionalnych, itp.), jak również w skali mikro, to jest w życiu jednostek, grup pierwotnych, rówieśniczych, etnicznych itp. Cele te osiągnąć są w ramach dialogu zróżnicowanych podmiotów, który nie jest możliwy bez znalezienia wspólnego - dosłownie i w przenośni - języka, będącego podstawowym narzędziem systematycznej komunikacji. Takim językiem jest właśnie esperanto.

Aby można było mówić o komunikacji integrującej niezbędny jest język, którego charakter w jak największym stopniu wykluczałby nieporozumienia i zbliżał komunikujące się strony, umożliwiając im i ułatwiając wzajemne poznanie. Do tego wymagana jest jego jasność, prostota i jednocześnie bogactwo umożliwiające przekazywanie skomplikowanych treści. Esperanto jako język międzynarodowy o ponad wiekowej tradycji i niepodważalnym zakorzenieniu we współczesnej cywilizacji, jawi się jako użyteczne i sprawdzone narzędzie komunikacji integrującej na płaszczyźnie międzynarodowej.

Antoine Meillet - francuski językoznawca uznał esperanto za genialną syntezę wielkich języków kultur europejskich. Podobnie pozytywnie na temat tego języka, oprócz literatów (takich jak np. Lew Tołstoj, Jules Verne, Rabindranath Tagore, Umberto Eco) wypowiadali się między innymi Max Müller - niemiecki filolog i orientalista, czy amerykański językoznawca Edward Sapir. Wypowiedzi tych ostatnich przeczą zwłaszcza lansowanej w kręgach przeciwników esperanta tezie, że naukowcy nie uznają tego języka.³

We wniosku będącym przedmiotem niniejszej opinii zostały wymienione liczne trafne argumenty świadczące o niewątpliwej wartości i wieloletniej trwałości kultury esperanckiej. Wypada też dodać, że dla wielu rodzin założonych przez mieszane narodowościowo pary esperanto stał się językiem naturalnym, na bazie którego powstają wytwory kultury wspólnot rodzinnych.

W kulturze masowej pierwszym dowodem praktycznej użyteczności esperanta jako czynnika kształtowania i przekazywania wartości i dóbr kultury na skalę światową stał się fakt rozpowszechnienia w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku książki Eugène'a Aisberga *Radio - ależ to proste!*, która została napisana w 1934 roku po esperancku, a następnie przetłumaczono ją na dwadzieścia jeden języków.⁴ To również dzięki esperantu służącemu jako język pomostowy, na języki azjatyckie przetłumaczono dzieła Adama Mickiewicza. Pomysł wykorzystywania języków międzynarodowych i uniwersalnych do tłumaczeń, znajduje zastosowanie w różnych dziedzinach, przy czym esperanto jest wykorzystywane w tym celu najczęściej.⁵

O sukcesie języka esperanto świadczy uznanie przez instytucje międzynarodowe (np. UNE-

---

³ Patrz: U.Eco: *The Search for the Perfect Language*. Fontana Press, London 1997; C.Piron: *Communication linguistique - à la recherche d'une dimension mondiale*. SAT-Amikaro, Paris 1992.

⁴ Patrz: E.Aisberg: *Radio - ależ to proste!* Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1967; A.Cherpillod: *Espéranto ou Babel: faut choisir*. Autoédition, Courgenard 1995, s.25-28.

⁵ Patrz: W.Auld: *The international languages as a medium for literary translation*. b.w., London 1959; J.-R.Ladmiral: *Traduction et communication interculturelle*. [w:] L.Colin, B.Müller (red.): *La Pédagogie des rencontres interculturelles*. Anthropos, Paris 1996, s.89-100.

SCO, kościoły - np. esperanto był jedynym sztucznym językiem, w którym papież Jan Paweł II wygłaszał błogosławieństwo *Urbi et Orbi*) oraz liczne przykłady wykorzystania go we współczesnej kulturze masowej i rosnącej (także wśród młodzieży) popularności - choćby tylko dzięki licznym bezpłatnym kursom internetowym, esperanckiej wersji Wikipedii i wyszukiwarki Google, setkom esperanckich grup dyskusyjnych m.in. na portalach społecznościowych typu Facebook).⁶

Esperanto jest również wykorzystywane w wielu krajach przez nauczycieli i pedagogów. Do ich międzynarodowych inicjatyw mających na celu wykorzystanie tego języka do celów dydaktycznych oraz wymiany szkolnej należą projekty edukado.net, lernu, cursodeesperanto itp., w ramach których współpracują tysiące osób. Celem zrównania w systemie oświaty statusów języka sztucznego i języków naturalnych, z których można zdawać egzamin dojrzałości, w kilku krajach zaistniały społeczne inicjatywy pod hasłem „esperanto na maturze”. Najbardziej efektywne okazały się na Węgrzech i we Francji.⁷ Możliwość studiowania interlingwistyki w języku esperanto od lat oferuje Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nawiązując tym samym do akademickich tradycji esperanckich kształtowanych przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Uniwersytecie im. Loránda Eötvösa w Budapeszcie, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytecie Nanjing w Chinach i innych.

Język esperanto oraz kultura materialna i niematerialna wytworzona przez pokolenia esperantystów na całym świecie niewątpliwie stanowią czynniki wspomagające proces tworzenia społeczeństw międzykulturowych, w których ludzie mimo dzielących ich różnic wchodzą ze sobą w dialog oparty na bezpośrednich interakcjach. Cechą charakterystyczną kultury esperanckiej przejawiającej się w różnorodnych formach ruchu esperanckiego i następstw działalności jego uczestników jest komunikowanie będące zdaniem Briana Groombridge'a tworzeniem i odbiorem przekazów, dzieleniem i wymianą informacji, uczuć oraz znaczeń.⁸ Proces ten wymaga świadomości i intencjonalności przekazu od nadawcy, zaś od odbiorcy umiejętności jego odczytania. Stanowi on środek rozwoju jednostek i grup oraz ich społecznej i kulturowej integracji, w której sprzyjając integracji międzyludzkiej dochodzi do negocjowania i pogodzenia wartości odmiennych kultur i etnosów, co pozwala unikać wysokiego poziomu antagonizmów, napięć, lęków itp., prowadząc do budowania tzw. trzeciej kultury.⁹

---

⁶ Historia ruchu esperanckiego i jego perspektywy zostały szczegółowo przedstawione m.in. w pracach: U.Lins: *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Bleicher Eldonejo, Gerlingen 1988; E.Privat: *Historio de la lingvo Esperanto 1887-1927*. Internacia Esperanto-Instituto, Den Haag 1982; G.Waringhien: *1887 kaj la sekvo...* Flandra Esperanto-Ligo, Antverpeno 1990; G.Waringhien: *Lingvo kaj vivo. Esperantologiaj eseoj*. Universala Esperanto-Asocio, Rotterdam 1989; J.Żytyński: *Esperanto i esperantysty*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.

⁷ Patrz: esperanto-au-bac.fr (29.09.2014).

⁸ Patrz: B.Groombridge: *Komunikowanie*: [w:] P.Lengrand (red.): *Obszary permanentnej samoedukacji*. WSSP, Warszawa 1995, s.53.

⁹ Patrz: J.Nikitorowicz: *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*. [w:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (red.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Cieszyn 2001, s.22-23. - Według Andrzeja Tyszki trzecia kultura polega na wytworzeniu się warunków dla nowej, charakterystycznej kompetencji komunikacyjnej, dzięki której we współdziałaniu dwóch lub więcej kultur, zachowana jest drożność komunikacyjna, mimo różnic i nie za cenę utraty

Język esperanto jest nie tylko unikalnym czynnikiem identyfikacji tożsamościowej esperantystów w stosunku do innych, lecz służy także jako narzędzie wymiany wartości i wzorów osadzonych zarówno w kulturze esperanckiej, jak i na zasadzie czynnika pośredniczącego między kulturami narodowymi i etnicznymi esperantystów i osób, z którymi się komunikują. Szczególną wartością języka i kultury esperanckiej jest fakt, że nie mają one charakteru agresywnego i opresyjnego, to znaczy, że w żaden sposób nie wiodą do dominacji, podporządkowania czy kolonizacji innych kultur. Świadczy to o ich humanistycznym i uniwersalnym charakterze, niewątpliwie cennym dla jednostkowego, narodowego i światowego dziedzictwa.

Wieloletnia działalność wymienionych we wniosku Stowarzyszenia Europa-Demokracja-Esperanto instytucji esperanckich, związanych z nią inicjatyw o charakterze masowym i ponadnarodowym świadczy nie tylko o ponad wiekowej trwałości idei porozumienia międzykulturowego przyświecającej twórcy języka esperanto Ludwikowi Zamenhofowi, ale także o uniwersalności powstałych na jej fundamencie wartości kulturowych, akceptowanych w wielu środowiskach - nie tylko związanych z esperantystami, zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Działalność esperantystów oraz jej owoce w postaci dzieł literackich, artystycznych, naukowych i międzynarodowych inicjatyw społecznych realizowanych w przestrzeni publicznej, opierają się na zasadach uwrażliwiania, pobudzania, zachęcania, nauczania i kształtowania postaw, umiejętności, potrzeb, mentalności i świadomości wiążących się z postrzeganiem równości poszczególnych jednostek i grup (bez względu na pochodzenie, rasę, kulturę, styl życia, religię itp.) oraz ze społecznymi następstwami tego faktu. Wartości kultury esperanckiej odpowiadają teleologii i aksjologii właściwych społeczeństwom demokratycznym, nawiązując do wizji ideałów równości i sprawiedliwości społecznej. Charakterystyczną cechą kultury esperanckiej jest wyrażanie sprzeciwu wobec przejawów nietolerancji i dyskryminacji, pobudzanie aktywności społecznej na fundamencie dialogu społecznego - co wydaje się szczególnie cenne w dobie występujących w świecie konfliktów na podłożu światopoglądowym i ekonomicznym, oraz związanych z nimi występujących lokalnie zjawisk dehumanizacji, przemocy i wyobcowania, odczuwanych zwłaszcza przez mniejszości etniczne.

W związku z tym uznaję wniosek Stowarzyszenia Europa-Demokracja-Esperanto o wpis języka esperanto jako nośnika kultury esperanckiej na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego za zasadny, a przedstawione w nim argumenty za przekonujące. Rekomenduję pozytywną weryfikację wniosku na zasadach obowiązujących w Narodowym Instytucie Dziedzictwa.

Informacja o autorze ekspertyzy

dr Przemysław Paweł Grzybowski - wykładowca w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej i Porównawczej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Interesują go zagadnienia pedagogiki międzykulturowej i porównawczej, a także zjawisko śmiechu w edukacji. Koordynator „Międzyszkolnika” Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk; opiekun Akademickiego Centrum Wolontariatu przy Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego; wolontariusz ruchu doktorów klaunów. Wybrane publikacje: *Doktor klaun! Od terapii śmiechem po edukację międzykulturową*; *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*; *Edukacja międzykulturowa - konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*; *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*; *Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej*; *Śmiech w edukacji. Od szkolnej wspólnoty śmiechu po edukację międzykulturową*. Publikacje są dostępne w całości lub fragmentach na stronie internetowej: <http://strefa.academia.edu/PrzemysławGrzybowski>